УДК 78.08 : 159.955.4

DOI 10.34064/khnum 1-5510

Моцаренко К. В.

ORCID ID 0000-0003-0941-1239

Мова метафор як елемент жанрової ідеї багателі у музичному універсумі В. Сильвестрова

Анотація

Моцаренко К. Мова метафор як елемент жанрової ідеї багателі в музичному універсумі В. Сильвестрова. У сучасній музичній культурі здійснюється радикальне переосмислення жанру багателі. Найбільш послідовно таке переосмислення демонструє у своїй творчості видатний український композитор В. Сильвестров. У центрі уваги даної публікації – мова метафор як елемент жанрової ідеї в творчості даного автора. Вперше в якості інструменту аналізу пропонується триада «філософема– авторська метафора – елементи музичної мови» (на прикладі «Циклу циклів» – макроциклу з 27 циклів багатель). З усього корпусу символів та метафор, притаманних В. Сильвестрову, обрано магістральну метафору – «симпосіон», дружнє застілля, яка описує принцип створення макро- та мікроциклів багательного епосу. **Ключові слова:** *музичний універсум, багатель, триада «філософема-метафора-музична мова», «великий час», «симпосіон».*

Моцаренко К. В. Язык метафор как элемент жанровой идеи багатели в музыкальном универсуме В. Сильвестрова. В современной музыкальной культуре происходит радикальное переосмысление жанра багатели. Наиболее последовательно такое переосмысление осуществляет выдающийся украинский композитор В. Сильвестров. В центре внимания данной публикации – язык метафор как элемент жанровой идеи багатели в творчестве данного автора. Впервые в качестве инструмента анализа вводится триада «философема – авторская метафора – элементы музыкального языка» (на примере «Цикла циклов» – макроцикла из 27 циклов багатель). Из корпуса символов и метафор, характерных для В. Сильвестрова, избрана магістральная метафора – «симпосион», дружеское застолье, которая описывает

принцип создания макро- та микроциклов «багательного эпоса». **Ключевые слова:** *музыкальный универсум, багатель, триада «философема-метафора-музыкальный язык», «большое время», «симпозион».*

Motsarenko K. Language of Metaphors as an Element of the Genre Idea of Bagatelles in the Musical Universe of V. Silvestrov.

Introduction. Radical reinterpretation of the genre of bagatelles takes place in modern musical culture. Famous Ukrainian composer V. Silvestrov demonstrates such re-examination most consistently. The task of holistic analysis of the genre concept of bagatelles, the unity of philosophical and aesthetic, metaphorical, symbolic, performative dimensions of this phenomenon in its synthetic unity and complementarity is extremely urgent.

Literature Review (Theoretical Background). The genre of bagatelles was studied by foreign and Ukrainian scholars (G. Karelova, A. Lunina, N. Ruban, S. Suldina, Y. Furdy, M. Chernyavskaya, E. Antokoletz, M. Eremiášová, F. Sallis et al. As a rule, bagatelles are considered among other small forms (preludes, musical moments, nocturnes and so on), in the context of the creativity of composers (bagatelles of Bartok, Beethoven, Cherepnin, Silvestrov), in connection with certain structural and semantic elements of music. In the framework of this paper special attention is paid to numerous interviews of V. Silvestrov (the book “To Wait for Music” and “ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ”) and theoretical investigations of the Ukrainian researcher Y. Furdy, devoted to the rhythmological aspects of the evolution of the piano bagatelles.

Objectives. The focus of this publication is the language of metaphors as an element of genre ideas in the creativity of a prominent Ukrainian composer. The aim of the studies is to explicate the synthetic unity of the philosophical and aesthetic, metaphorical, musical and structural dimensions of V. Silvestrov’s bagatelles in the context of his musical Universe, to substantiate the fundamentals and principles of synthesis (using the “Cycle of Cycle” as example of the macrocycle of twenty seven bagatelles).

Methods. The triad “philosophical concept – author’s metaphor – elements of a musical language” was first used as a tool for describing and analyzing genre ideas bagatelles in the “Cycle of Cycles” in their inextricable synthetic unity. Theoretical and methodological background of the article are philosophical approaches to the analysis of the universal dimension of culture (problems of the

“universals of culture”, the symbolic and metaphorical language of culture, the semantic synthetic unity of culture, music, philosophy).

Results and Discussions. The first step of the investigation is the analysis of the diversity of definitions and metaphors for bagatelles. It gives opportunity to evaluate the modern transformations of this genre. Particular attention is paid to the own metaphors of V. Silvestrov (“bagatelle is a musical moment...”). It was reviewed the typological features of the genre in his work: structure, textures, musical vocabulary, style techniques, philosophical foundation, the sphere of existence of the genre. These typological features of the genre are supplemented with philosophical and aesthetic concepts and a corpus of author’s metaphors that are essential for understanding and performance of the Cycle of Cycles.

The basic metaphor for Silvestrov became the image of the symposium (symposion) with friends, which describes the principle of creating of microcycles of the “epic of bagatelles”. The general intuition in this thematic field is the principle of “great in small.” This principle in the composer’s works is revealed as an integral element of the author’s style and worldview. Bagatelle, according to the composer, is a minimum of music and musical means that represent “music in its entirety”. The author allows for the interpreter to balance between two opposite concepts: “Universe that is expanding” and “Music in own home”. The key positions that are considered in the light of the triad “philosophical concept – author’s metaphor – elements of the musical language”, are Feast (Symposion), Time, Memory, Silence.

Conclusions. The result of our investigation is the representation of metaphor as an integral semantic component of the genre idea of bagatelle in the creativity of the V. Silvestrov, which is authentically revealed only in the context of the whole musical and philosophical Universe.

The metaphor of the symposion is presented as the most fundamental. It refers to the philosophical concept of the symposium, which can become comprehensive in interpretation of the shape of the macrocycle of bagatelles. Epistemological premises created for introduction of the “Cycle of Cecles” into the sphere of meta-genre, for explanation of the elements of openness in the structure of V. Silvestrov’s “epic of bagatelles”, for invitation of new “guests”, new music personalities into Universe. **Prospects for future research.** The results of the analysis of the language of metaphors as an element of the genre idea of bagatelles gives opportunity to explicate the place and role of the “bagatelle epic” in V. Silvestrov’s musical Universe, to understand the significance of this genre

in modern Ukrainian music. **Key words:** *musical Universe, bagatelle, language of metaphors, triad “philosophical concept – author’s metaphor – element of musical language”, “big time”, “symposium”*.

Постановка проблеми. Багатель як мала форма останнім часом стає предметом все більшого інтересу у вітчизняному музикознавчому полі, що зумовлено великою кількістю звернень композиторів до даного жанру, його значними трансформаціями впродовж різних історичних періодів, з одного боку, та, з іншого – недостатньою розробленістю даної теми у дослідницькій рецепції. Можемо сказати, що поки не здійснено всеосяжного, фундаментального аналізу жанрової концепції багателі в цілому. Залишається значний «люфт» для досліджень філософсько-естетичного, метафоричного, символічного, культурологічного, виконавського вимірів даного феномену в його синтетичній єдності та взаємодоповнюваності. Між тим, цей аспект набуває останнім часом особливого значення та актуальності у зв’язку із радикальним переосмисленням жанру багателі у творчості композиторів кінця XX – початку XXI століть, особливо у музично-філософській концепції одного з найвидатніших українських композиторів сучасності Валентина Сильвестрова. У музичному універсумі композитора значну роль відіграє мова метафор, яка є, в тому числі, й елементом жанрової ідеї багателі. Ця актуальна проблематика – у центрі уваги даної публікації.

Огляд літератури. До жанру багателі зверталися зарубіжні та вітчизняні дослідники: Г. Карелова, А. Луніна, Н. Рубан, С. Сульдіна, Ю. Фурдуй, М. С. Чернявська, Е. Antokoletz, М. Eremiášová, F. Sallis (Карелова, 2009; Карелова, 2012; Лунина, 2013; Рубан, 2014; Сульдіна, 2019; Фурдуй, 2015; Фурдуй, 2018а; Фурдуй, 2018b; Фурдуй, 2018с; Чернявська, 2000; Antokoletz, 1981; Eremiášová, 2011; Sallis, 1997). Як правило, багателі розглядаються серед інших малих форм (прелюдій, музичних моментів, ноктюрнів тощо (Говар, 2013; Назайкінський, 2009; Рябуха, 2004), у контексті творчості конкретних композиторів (багателі Бартока, Бетховена, Черепніна, Сильвестрова) (Вайсбанд, 2015; Карелова, 2009; Карелова, 2012; Лунина, 2013; Рубан, 2014; Сульдіна, 2019; Фурдуй, 2015; Фурдуй, 2018; Чернявська, 2000;

Antokoletz, 1981; Eremiášová, 2011; Sallis, 1997), у зв'язку із певними структурними та смисловими елементами музики (Фурдуй, 2018с) або в історико-теоретичному контексті дослідження жанру (Фурдуй, 2018b). В. Сильвестров пояснює своє бачення жанру багателі у численних інтерв'ю, основний корпус яких зібрано у книгах «Дочекається музики» та «ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ» (Сильвестров, 2011; Сильвестров, 2012). Відмітимо значний внесок у створення цих книг філософа К. Сігова та німецько-українського музикознавця і філософа Алли Вайсбанд, яка стала автором аналітичного вступу до аудіо-дисків з записами багателей (Вайсбанд, 2015).

Особливо слід зазначити дисертацію Ю. Фурдуй «Ритмологічні аспекти жанрової еволюції фортепіанної багателі» (Фурдуй, 2018), де окремий підрозділ присвячено багателям В. Сильвестрова, а також надано надзвичайно цінні розгорнуті інтерв'ю з композитором, саме цим матеріалом будемо керуватися у нашому дослідженні. Авторка здійснила ретельну роботу, що охоплює аналіз творів у жанрі багателі близько вісімдесяти композиторів, особливу увагу сфокусувала на еволюції жанру в його ритмологічному аспекті. І хоча Ю. Фурдуй спробувала охопити жанрову концепцію багателі в цілому, запропонувала узагальнене визначення жанру, проте вищезазначені філософсько-символічні та метафоричні виміри «багательного епосу» В. Сильвестрова потребують більш ґрунтовної рецепції, здійснення якої і складає **наукову новизну** представленої статі. Вперше як інструмент для опису та аналізу жанрової ідеї багателі у «Циклі циклів» В. Сильвестрова використовуємо тріаду «філософема – авторська метафора – елементи музичної мови» у їх нерозривній єдності.

Мета дослідження – виявити синтетичну єдність філософсько-естетичного, метафоричного, музично-структурного вимірів багателей В. Сильвестрова в контексті музичного універсуму композитора, обґрунтувати засади та принципи синтезування (на прикладі «Циклу циклів» – макроциклу із двадцяти семи циклів багателей).

Методи дослідження. Теоретико-методологічні засади складають філософсько-культурологічні підходи до аналізу універсального виміру культури (проблематика «універсалий культури», символіко-метафоричної мови культури, смислової синтетичної єдності

культури, музики та філософії). У безмежному полі літератури з цієї проблематики ми спираємось на праці відомих вітчизняних філософів О. Кирилюка, О. Філоненка, Ю. Шабанової (Кирилюк, 1996; Кирилюк, 2008; Філоненко, 2018; Шабанова, 2017). Одеський філософ О. Кирилюк, представник світоглядно-онтологічної школи сучасної української філософії, пропонує багаторівневу концепцію універсальї культури як категорій граничних підстав (народження, життя, смерть, безсмертя), які у безлічі своїх комбінацій та трансформацій є загальнолюдськими властивостями культури. Метафори у моделі О. Кирилюка (з опорою на інтуїції В. Проппа та О. Фрейденберг) є «базовими універсально-культурними інваріантами будь якої давньої і сучасної свідомості, які безперервно актуалізуються в процесі генерації фундаментальних базисних світоглядних смислів культурних дискурсів» (Кирилюк, 2008: 255). В аспекті музичної творчості та створення музичного універсуму вкрай продуктивним є розгляд «автогенерації світоглядних інваріантних смислів продуктивною творчою свідомістю» (Кирилюк, 2008: 300–317).

Відомий харківський філософ та богослов О. Філоненко (Філоненко, 2018) створює контури своєї євхаристичної антропології як філософії та богослов'я Зустрічі з Іншим (Богом та Людиною). Вважаємо, що саме так – як простір зустрічі Людини, Бога та Світу поза будь-якими часовими межами – В. Сильвестров у принциповому відношенні осмислює феномен багателі.

У праці Ю. Шабанової (Шабанова, 2017) у теоретичному плані осмислюється концепт «музичний універсум», який часто використовується без необхідної рефлексії лише як риторична фігура. Дослідниця пропонує розглядати цей універсум у категоріях «музичності мислення», «музичного світорозуміння та світосприйняття». В її дослідницькій оптиці «Музика як модель універсальної цілісності розглядається у даному контексті не з позиції культурологічного, мистецтвознавчого, соціального аналізу, не у рамках теорії мистецтв і навіть філософії музики, а як спроба осмислення фундаментальних принципів музичного універсуму, як модель філософії, яка у своїх межах звертається до світу сущого, до тої генези, де і здійснюється зустріч людини і Всесвіту» (*переклад наш – К. М.*) (Шабанова, 2017: 29).

В методологічному плані вкрай важливою є ідея М. Бахтіна про «великий час» як смислову діалогічну цілісність певного етапу розвитку культури, цілісність, в якій «у кожного смислу буде своє свято відродження» (Бахтин, 1979). Можемо припустити, що метафоричний простір багатель у моделі В. Сильвестрова є саме таким святом відродження забутих смислів (метафора «сінпосіону», до якого запрошені музичні постаті різних епох).

Виклад основного матеріалу. Наближаючись до аналізу жанрової ідеї багатель у музичному універсумі В. Сильвестрова, наведемо ряд визначень жанру, щоб простежити його радикальну трансформацію у творчості композитора:

- традиційне тлумачення (*bagatelle* – франц. дрібничка) – невелика інструментальна п'єса, здебільшого для фортепіано, найчастіше легка у виконанні (Келдыш, 1973–1982: 270);

- визначення жанру у праці Ю. Фурдуй («фортепіанна багатель – твір малої форми, написаний для фортепіано, різноманітний за змістом, але в широкому історико-стильовому діапазоні – з явно вираженим світлим лірико-поетичним смисловим стрижнем; в гомофонно-гармонічному складі, з частим використанням тридольності, яка може бути пов'язана чи не пов'язана з вальсовістю, з переважним мажорним забарвленням ладу і тихою динамікою, та обов'язковим дотриманням умов циклічності (Фурдуй, 2018: 174);

- дефініції та метафори самого В. Сильвестрова, до деяких ми далі звернемося більш детально: «багатель <...> це мала форма», «мої багатель – це не мініатюри», «багатель – це музична мить», «мої багатель – це звукове мовчання, тільки проспіване...», «багатель – це квітка, яка тільки розкривається» (Фурдуй, 2018: 158; Лунина, 2013: 630–631).

Більшість висловлювань композитора стосовно ідеї багатель має метафоричний характер, але ми у подальшому наближенні спробуємо виявити відповідність суттєвих метафор до конкретних музичних характеристик.

У дослідженні Ю. Фурдуй сформульовано типологічні ознаки жанру багатель у творчості Сильвестрова, що стосуються: **структурних особливостей** (циклічність, мікро- та макроцикли, утворення циклу за принципом тотожності – на відміну від принципу

сютності у більшості інших авторів, розімкненість форми, *attacca*, нескінченність);

– **специфічних ознак фактури, музичної лексики, стильових прийомів**: «тональна атональність»; тридольність – як наслідок підвищеного значення вальсовості (зазначимо багатогранне трактування вальсовості В. Сильвестровим. Водночас він вказує на вальс як «фонему земного життя, пов’язану з поезією, сердечністю» (Сильвестров, 2012: 107) та надає тридольності сакрального смислу (Фурдуй, 2018: 226); гомофонно-гармонічна, «прозора» фактура, важлива роль мелодійності, тиха динаміка у невеликому діапазоні гучності (*p – ppp – mp*), помірні темпи (*Allegretto, Moderato*); арпеджійований супровід та мелодії-арпеджіо, «орфеджіо» (термін В. Сильвестрова); особливий тип кантиленності та стилізації мелодики; тріольність; агогічна свобода, підвищене значення кадансів, часте паузування;

– **образного наповнення** (сентиментальність, ностальгія, строгість, стриманість, наївність, простота, духовність, ніжність, недовомленість);

– **філософського підґрунтя** («ніщо», яке народжує «що», подібність багателей до Платонових ідей);

– **сфери існування жанру** (багателі як «музика-втіха», чи потрібен взагалі слухач (у відповіді на питання інтерв’ю (Фурдуй, 2018: 218) «Ви писали цю музику для себе чи для публіки?») композитор виходить на концепт «музика у себе вдома»); чи можна комбінувати багателі з різних циклів, виконувати окремо (В. Сильвестров говорить про можливість для виконавця самому комбінувати цикл, складаючи свій «єдиний текст» (Фурдуй, 2018: 227).

Щодо останнього пункту – зауважимо, що дані тези потребують уточнення, бо читаємо численні авторські ремарки (*attacca! як один текст!*) у нотному матеріалі та на додатках до аудіозаписів. На нашу думку, макроцикл все ж не передбачає надто вільного поводження з формою, на відміну, наприклад, від циклу з «21 багателі» (2009) шведського композитора Петера Б’юра, де автором вказано довільний порядок виконання багателей: «Грається окремо, у будь-якому порядку або хронологічному... (*attacca* або з паузами і повторним оголошенням» (Фурдуй, 2018: 153).

У музичному універсумі В. Сильвестрова неможливо розглядати суто нотний текст багательей відокремлено, не враховуючи авторської рефлексії, особливої метафоричної мови композитора, фігура Автора незримо присутня у кожній «дрібничці». Тому до наведених вище типологічних особливостей жанру слід додати сутнісно важливі для виконання і розуміння «Циклу циклів» філософсько-естетичні концепти, а також пов'язати їх із конкретними висловленнями-поясненнями композитора та музичними засобами, завдяки яким ці ідеї втілено у багателях В. Сильвестрова.

Метафорична мова Валентина Васильовича у його рефлексіях щодо «Циклу циклів» є надзвичайно невід'ємною частиною метатексту, що творить музичний всесвіт композитора. І, щоб наблизитись до розуміння, а, отже, й делікатної інтерпретації, необхідно «роздивитися» ближче ці метафори, які дозволяють вийти до глобальних тем, універсалий культури. Зазначимо, що це лише певні натяки, інтуїції, обережні кроки, що їх будемо здійснювати, йдучи «епосом з маргариток та дзвіночків» (Фурдуй, 2018: 227). Серед символів та метафор В. Сильвестрова ми обрали головною, магістральною саме ідею «дружнього застілля», яка описує принцип творення макро- та мікроциклів «багательного епосу», але й інші символи будуть її доповнювати. Перш ніж перейти до аналізу багательей у загальнокультурному контексті, згадаємо про генеральний принцип «велике у малому» (Назайкінський, 2009), що притаманний цьому жанру. І саме у творчості В. Сильвестрова та його висловлюваннях цей принцип розкривається як невід'ємний чинник авторського стилю та світогляду: багатель, за словами композитора – мінімум «музики, музичних засобів» що репрезентують «музику у всій повноті». Зауважимо, що у трактуванні жанру багательі у рамках «Циклу циклів» автор дарує можливість інтерпретатору балансувати між двома концепціями – *«Всесвіту, що розширюється»*, що вражає своїми масштабами (близько семисот багательей на даний момент, і приходять нові), має фрактальну структуру (де найменша одиниця, багатель-«дрібничка» за змістовим наповненням не поступається усьому макроциклу), і, водночас, *«музикою у себе вдома»* (Фурдуй, 2018: 218), де немає місця пафосу і панує атмосфера затишку, дружньої бесіди.

У контексті обраної теоретико-методологічної настанови на розгляд універсальних вимірів культури, пропонуємо тріаду *«філософема – авторська метафора – елементи музичної мови»* як інструмент аналізу «Циклу циклів» багателей В. Сильвестрова.

Ключові позиції, які ми розглянемо – *«застілля»*, *«час»*, *«пам'ять»*, *«тиша»*. Додамо, що це не є вичерпний перелік, проте обмежений обсяг даної публікації не дозволяє розглянути усі метафори композитора більш детально. Принцип нашого аналізу – виявлення паралелей у елементах структури музичного тексту, метафорах, що описують сутність багателей і форму макроциклу, та філософському підґрунті, філософемі, яку можна поставити у відповідність до певної метафори.

Застілля. У цій метафорі розкривається зв'язок макроциклу багателей з філософемою *«сінпосіон»* (у Платона – це й діалог, і Всесвіт, і Космос). Важливими складовими смислового наповнення циклу є «зустріч з Іншим», діалог, койнонічність, впізнавання, очікування тощо. Самі багателі постають як співрозмовники. Цикл багателей будується як «запрошення до столу», де можуть співіснувати присвяти Шопену, Глінці, Й. Штраусу, і поряд – дочці Інзі (наприклад, «Багателі – XXIV»). Згадаємо рядки А. Тарковського:

*«Я вызову любое из столетий,/ Войду в него и дом построю в нем.
Вот почему со мною ваши дети / И жены ваши за одним столом –
А стол один и прадеду, и внуку:/ Грядущее свершается сейчас...»*
(«Жизнь, жизнь», 1965).

Автору цієї публікації пощастило бути учасником такого «сінпосіону» з Валентином Сильвестровим під час роботи Київського літнього богословського інституту (2018), де він у дружньому колі як раз і пояснював своє бачення багателі. Ці фрагментарні, проте вкрай змістовні коментарі дали поштовх подальшим власним роздумам.

Важливою є думка про невід'ємний зв'язок багателі та симфонії (симфонія як «співдружність багателей»): Наведемо фрагмент бесіди Валентина Сильвестрова з філософом К. Сіговим:

«В. С.: Это симфония в том смысле, что как бы на этот праздник приглашены некие силы – как культурные, так и хтонические, некото-

рые гости <...> Может быть, это симфония в библейском таком смысле. То есть это не симфония, какой она стала, а какой-то диалог между этими... К. С.: Симпосион.

В. С.: Да. Нет тут никаких заоблачных претензий. *Просто пригласил гостей, – ну, какие придут* (виділено нами) (Сильвестров, 2012: 108).

В інтерв'ю з композитором, наведеному у дисертації Ю. Фурдуй, знаходимо підтвердження тези про співдружність, запрошення, очікування у трактуванні циклу, де велика форма створюється через об'єднання «споріднених миттєвостей»: «Главное, что *каждая багатель ждет другую*. У нее есть музыкальное (ожидание), из-за прерванного каданса. <...> Симфония в старом смысле, как бы *содружество багателей и багательных циклов с друг другом*» (виділено нами – К. М.) (Фурдуй, 2018: 221). Таким чином, можемо виявити у зв'язку з тріадою «філософема – авторська метафора – музична структура» таку модель: «Сімполіон як Всесвіт – метафора дружнього застілля – фрактальна будова циклу (окрема багатель – мікроцикл всередині циклу – цикл – макроцикл), персоналізовані назви та присвяти, «запрошення» та «очікування» у вигляді перерваних кадансів.

Тиша. Для більш-менш всебічного розгляду цієї метафори звертаємось до розмови В. Сильвестрова з його близьким другом, видатним філософом С. Кримським «“Школа тиші”, або “Попелюшка у дранті”» (Сильвестров, 2012: 67). Тут музику В. Сильвестрова філософ називає спробою серед гучної цивілізації створити «школу тиші». Композитор вказує, що «... в школу тишины входит же не только сама тишина, а еще и отсутствие композиторской нагруженности, композиторских жестов, которые создают композиторскую громкость» (Сильвестров, 2012: 68).

Тиша у «Циклі циклів» лунає, триває, народжує смисли. З метафорою тиші у Сильвестрова пов'язана ідея творіння, перехід «з ніщо в що». Це «що» для нього «насіння музики», одне з авторських визначень багателі (Фурдуй, 2018: 217). Ключовим моментом тут буде зародження у тиші нового, наївного, вразливого. Спорідненою духом до творчості В. Сильвестрова видається паралель із «Хроніками Нарнії» видатного християнського мислителя К. С. Льюїса та момент

творіння Світу з нічого через звучання – пісню Лева (у Льюїса алегоричне уособлення Бога). З цієї пісні народжується все живе – зірки, водойми, дерева, звірі... У Сильвестрова також знаходимо парадоксальний образ «звірів, що грають»: «... Допустим, вот животные, когда в детстве, они все одинаковые, они все радуются и играют. А потом уже, когда они вырастают, они друг с другом охотятся. Но когда вначале, что-то робкое, но не только робкое. В детстве это какая-то стадия бытия, которая...это стадия бытия, когда существа только начинают. А тут я перевел это в музыку. **Музыка это тоже какие-то существа, которые только вот рождаются.** Когда они рождаются, они **играют друг с другом, они объединяются в сверхциклы**» (виділено нами – К. М.) (Фурдуй, 2018: 218). Бачимо, що багателі постають як дитинство музики, як ранок буття.

Слід зауважити, що момент творіння Сильвестров ставить в опозицію до вигадування, конструювання музики: «*Багатель – это освобождение от намерений сочинять музыку*» (Фурдуй, 2018: 224), «*Я опускаю вторичные, очень важные вторичные признаки музыки, я их как бы ослабляю – для того, чтобы усилить первичные, онтологические*» (Сильвестров, 2012: 68). У принциповому відношенні можна говорити не лише про метафору тиші, а про смислову єдність (Тиша-Ніщо-Творіння), більш глибокий аналіз якої ми плануємо здійснити у подальших публікаціях.

Час. У «багательному епосі» В.Сильвестрова особливу роль відіграє час, який втілюється амбівалентно: спостерігаємо, з одного боку – афористичність, миттєвість, розімкненість, недовомовленість, очікування, «підвішеність», неповторність миттєвостей при зовнішній подібності (згадаємо диск з аудіозаписом «Циклу циклів», де, відповідно до вказівок композитора було збережено побутові шуми – голоси дітей, що грають на вулиці, спів птахів, – закарбована неповторна мить з усіма її звуковими «недоліками», «випадковостями», врешті, є дуже цінною); з іншого – вічність, повтори, варіативність, циклічність життя, діалог епох, «великий час» (за М. Бахтіним) (Бахтин, 1979). Із концептом «великого часу» пов'язана авторська метафора «бджоли, що збирає мед із завітчаних полів». Саме так називається одна з «багательних варіацій» у «Сімполіоні» (Сильвестров, 2012: с. 188).

«Заквітчані поля» у розумінні В. Сильвестрова – це XVIII, XIX століття, трохи – XVII. Бах, Гендель, Моцарт, Гайдн, XIX століття – суцільне цвітіння, вона виконується й досі, залишається улюбленою, актуальною: «В XXI веке я как пчела с этими багателями: собираю мед с цветущих полей» (Сильвестров, 2012: с. 188).

У той же час XX століття, за рідким винятком (наприклад, три вальси, присвячені Шенбергу, Бергу та Веберну), залишається поза увагою «бджоли», тут цвітіння «підморожене»: «Мне говорят: «А где же XX век, почему его нет?» Я отвечаю: «В XX веке не было цветения, там одни «бодяки» цвели и кактусы!» <...> В XX веке стало больше горя, несчастья; там не цветение, а какие-то угрозы, наросты. То есть там одну горечь можно было собирать, а пчелы ведь этого не умеют» (Сильвестров, 2012: 189). Водночас у цій самій бесіді з композитором знаходимо тезу про **метафоричність, деформації, недомовленість** як прикмету XX ст. у його творчості. Можемо говорити про ці концепти як невід'ємні складові авторського стилю, «маркери» сучасності у нібито традиційному звучанні багательей.

Отже, базова філософема часу наповнюється та огортається шаром метафор («бджола», «бодяки і кактуси», «заквітчане поле») і втілена на рівні музичного синтаксису (специфічна агогіка, невеликий обсяг багательей поряд із нескінченністю, розімкненістю у рамках «Циклу циклів», *attacca*, тридольність, часте паузування), у стилізаціях мелодики (які у В. Сильвестрова нагадують палімпсест, де образи різних епох просвічують крізь інші), присвятах музикантам різних історичних періодів.

Пам'ять. Вона постає у модусах ностальгії, присвячення, закарбування, епітафії. Можемо розглядати «Цикл циклів» як «альбом пам'яті», щоденник, пам'ятник та інші комеморативні практики культури («Я памятник себе воздвиг из багательей» – В. Сильвестров (Silvestrov, 2013). Тут навіть можна знайти у назвах багательей ознаки комеморативності: наприклад, мікроцикл «Миттєвості пам'яті – II» (2004) оп. 27, присвячений професору В. Воробйову («Багательі – XVI»). «Цикл циклів» – ніби скорбничка неповторних миттєвостей. Чи не тому саме в авторському, ескізному, домашньому виконанні багательі справляють таке надзвичайно сильне враження на слухачів?

Ми щиро вдячні за можливість особистого спілкування з Валентином Васильовичем у рамках Київського літнього богословського інституту (2018), де у вузькому дружньому колі однодумців відбулася тиха світова прем'єра нових творів композитора. Це була справжня подія відтворення атмосфери сімпосіона/застілля, атмосфера «багательності» в тому універсальному, всеосяжному значенні, яке надав цьому феномену сам композитор.

Фігура автора, його особистість є невід'ємною частиною цього «маленького Всесвіту», де музика «у себе вдома», вона така як є – без зайвих прикрас і вигаданих, штучних складнощів, «Попелюшка у дранті» (Сильвестров, 2012: 68), але насправді це – велике, яке тільки прикидається малим (своєрідний кенозис).

Ми проаналізували у першому наближенні обрані нами «синтетичні єдності» (філософема – метафора – музична структура). Повторюємо, це далеко не вичерпний перелік. Однак, на наш погляд, його цілком достатньо, щоб зрозуміти принципи синтезування, взаємодоповнюваності метафори та відповідної музичної структури, та визначити орієнтири для подальшого аналізу у даному напрямку.

Висновки. Спираючись на сучасні дослідження та серію інтерв'ю з В. Сильвестровим, можемо стверджувати, що висловлювання майстра мовою метафор мають конкретне вираження у сфері музичної мови його багателей (музичний синтаксис, гармонія, особливості формоутворення), що дає перспективу для подальших студій «Циклу циклів» у більш детальному наближенні. До типологічних ознак, виявлених у попередніх дослідженнях багательної творчості Сильвестрова, ми додаємо метафоричність як невід'ємну смислову складову жанрової ідеї багателі, яка у повній мірі розкривається лише у контексті всього всеосяжного музично-філософського універсуму композитора. У розмаїтті авторських метафор, генеральною є «застільності», яка відсилає до філософеми сімпосіону, може стати всеохоплюючою у трактуванні форми макроциклу багателей, виводить «Цикл циклів» у сферу метажанру, пояснює структуру «розіркненості» та наповнення простору новими «гостями», музичними постатями. Тут панує очікування, подив, нарешті, – Зустріч.

Перспективи подальших розвідок. Здійснений у першому наближенні аналіз мови елементів жанрової ідеї багателі в творчості В. Сильвестрова дає можливість у подальших дослідженнях всебічно експлікувати «багательний епос» в музичному універсумі видатного українського композитора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин, М. М. (1979). К методологии гуманитарных наук. *Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества*. Москва: Искусство, 361–373, 409–412.
2. Вайсбанд, А. Валентин Сильвестров. Багателі. Retrieved from: <http://judaicacenter.kiev.ua/bagatel-pro-bagateli/>
3. Говар, Н. А. (2013). *Фортепианная миниатюра в творчестве отечественных композиторов второй половины XX – начала XXI вв.: проблемы стиля и интерпретации*. (дисс. ... канд. искусствоведения). Москва: Российская академия музыки имени Гнесиных. 296 с.
4. Карелова, Г. В. (2009). Функции багателі в контексте творческого наследия Людвиг Ван Бетховена (на примере багательей op. 33). *Австрійська музична культура на перехресті епох і традицій: матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. 26–27 березня 2009 року / Харк. держ. акад. культ.; заг. ред. В. М. Шейка*. Х., 51–52.
5. Карелова, Г. (2012). «Гениальные пьесы» op. 126 Л. Бетховена под «скромным» названием «Багателі». *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти*, 34, 268–282.
6. Келдыш, Ю. В. Багатель. *Музыкальная энциклопедия: [в 6 т.] / гл. ред. Ю. В. Келдыш М.: Советская энциклопедия: Советский композитор, 1973–1982. Т. 1*. 270.
7. Кирилюк, А. С. (1996). *Универсалии культуры и семиотика дискурса. Миф*. Одесса: Изд. дом «Рось», 142.
8. Кирилюк, О. С. (2008). *Світоглядні категорії граничних підстав в універсальних вимірах культури*. Одеса: ЦГО НАНУ / Автограф, 416.
9. Лунина, А. (2013). *Композитор – маленькая планета*. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 763.
10. Назайкинский, Е. В. (2009). Поэтика музыкальной миниатюры. *Назайкинский, Е. В. История в музыке*. Москва: НИЦ Московская консерватория, 371–391.

11. Рубан, Н. Л. (2014). Стилистические истоки фортепианного цикла «Багатель» А. Черепнина. *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Грамота, № 3. Ч. 2. ,160–164.
12. Рябуха, Н. О. (2004). *Мініатюра як феномен музичної культури (на матеріалі фортепіанних творів українських композиторів кінця XIX–XX століть)*. (Дис. ... канд. мистецтвознавства). Харків: Харківська держ. академія культури, 201.
13. Сильвестров, В. (2011). *Дочекатися музики. Лекції-бесіди. За матеріалами зустрічей організованих С. Пілютиковим*. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 368.
14. Сильвестров, В. (2012). *ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ. Встречи с Валентином Сильвестровым. Сост. А. Вайсбанд, К. Сигов.*, Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 408.
15. Сульдина, С. Багатели Валентина Сильвестрова и дзен-буддизм. Retrieved from: <http://glierinstitute.org/ukr/digests/041/18.pdf>. Дата звернення: 23.07.2019.
16. Филоненко, А. (2018). *Присутствие Другого и благодарность: контуры евхаристической антропологии*. Харьков: Издатель Александр Савчук, 392.
17. Фурдуй, Ю. В. (2015). Багатель в творчестве В. Сильвестрова. *Искусствознание: теория, история, практика. Научно-практический журнал*, 3, 64–69.
18. Фурдуй, Ю. (2018). Жанрова парадигма фортепіанної багательі у творчості Л. Бетховена. *Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство*, 1 (10), 239–243.
19. Фурдуй Ю. (2018). Історико-теоретичні передумови дослідження жанру багательі в музиці. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*, XXXX, 442–448.
20. Фурдуй, Ю. В. (2018). *Ритмологічні аспекти жанрової еволюції фортепіанної багательі*. (Дис. ... канд. мистецтвознавства). Одеса: Одеська національна музична академія ім. А. В. Нежданової, 269.
21. Чернявська, М. С. (2000). Багательі Бетховена. Становлення жанру. *Культура України* , 7, 175–185.
22. Шабанова, Ю. А. (2017). *Философия и музыка: место встречи – человек. Монография*. Днепр: ЛИРА, 172.

23. Antokoletz, E. The Musical Language of Bartók's 14 Bagatelles for Piano. Retrieved from: <http://www.jstor.org/stable/945644>
24. Eremiášová, M. (2011). *Fourteen Bagatelles for piano op. 6: No. I, III, IV, V, VI, VIII, and XI*. (Extended abstract of Doctor's thesis). New York: Department of Composition Eastman School of Music. University of Rochester, 48.
25. Sallis, F. La transformation d'un heritage: Bagatelle op. 6 no 2 de Bela Bartok et Invencio (1948) pour piano de Gyorgy Ligeti. Retrieved from: <http://www.jstor.org/stable/946920>
26. Silvestrov V. (Talk show). Fleeting Melodies. Bogdana Pivnenko, 2013. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=ir-j8F3wsIE>

REFERENCES

1. Bahtin, M. M. (1979). K metodologii gumanitarnykh nauk [To the methodology of the humanities]. *Bakhtin M. M. Aesthetics of verbal creativity*, Moscow: Iskusstvo, 361–373, 409–412 [in Russian].
2. Vaisband, A. Valentyn Sylvestrov. Bahateli [Valentyn Sylvestrov. Bagatelles]. Retrieved from: <http://judaicacenter.kiev.ua/bagatel-pro-bagateli/>
3. Govar, N. A. (2013). *Fortepiannaya miniatyura v tvorchestve otechestvennykh kompozitorov vtoroy poloviny XX – nachala XXI vv.: problemy stilya i interpretatsii* [Piano miniature in the works of Russian composers of the second half of XX – beginning of the XXI centuries: the problems of style and interpretation]. (Candidate's thesis). Moscow: Gnessin Russian academy of Music [in Russian].
4. Karelova, H. V. (2009). Funktsyy bahately v kontekste tvorcheskoho nasledyia Liudvyha Van Bethhovena (na prymere bahatelei op. 33) [Functions of the bagatelles in the context of the creative heritage of Ludwig van Beethoven (on the example of bagatelles op. 33)]. *Austrian Music Culture at the Crossroads of Epochs and Traditions: Materials of the international scientific and theoretical conf. March 26–27, 2009 / Kharkiv State Academy of Culture*. X, 51–52 [in Russian].
5. Karelova, G. (2012). «Genial'nye p'esy» op. 126 L. Bethovena pod «skromnym» nazvaniem «Bagateli» [«The ingenious plays» by L. Beethoven under the «modest» title of «Bagatelle»]. *Problems of interaction of Art, Pedagogy, theory and practice of Education*, 34, 268–282 [in Russian].

6. Keldysh, Yu. V. (1973). Bagatel' [Bagatelle] *The Musical Encyclopedia. Moscow: Soviet Encyclopedia: Soviet composer*, Vol. 1., 270 [in Russian].
7. Kirilyuk, A. S. (1996). *Universalii kul'tury i semiotika diskursa. Mif [Universals of culture and semiotics of discourse. Myth.]*. Odessa: Publishing House «Ros'», 142 [in Russian].
8. Kyrlyuk, O. S. (2008). *Svitohliadni katehorii hranychnykh pidstav v universalnykh vymirakh kultury [Worldview categories of boundary grounds in universal dimensions of culture]*. Odesa: Avtohrاف, 416 [in Ukrainian].
9. Lunina, A. (2013). *Kompozitor – malen'kaya planeta [Composer – a small planet]*. Kyiv: DUH I LITERA, 763 [in Russian].
10. Nazaykinskiy, E. V. (2009). Poetika muzykal'noy miniatyury. [Poetics of the music miniature]. *Nazaykinskiy, E. V History in music*. Moscow: Moscow Conservatory, 371–391 [in Russian].
11. Ruban, N. L. (2014) Stilisticheskie istoki fortepiannogo cikla «Bagateli» A. Cherepnina [Stylistic origins of the piano cycle “Bagatelle” by A. Cherepnin]. *Historical, philosophical, political and legal sciences, culturology and art history. Problems of theory and practice*, 3 (2), 160–164 [in Russian].
12. Riabukha, N. O. (2004). *Miniatiura yak fenomen muzychnoi kultury (na materiali fortepiannykh tvoriv ukrainskykh kompozytoriv kintsia XIX–XX stolit)[Miniature as a phenomenon of musical culture (on a material of piano works of the Ukrainian composers of the XIX–XX c.)]*. (Candidate's thesis). Kharkiv: Kharkiv State Academy of Culture [in Ukrainian].
13. Sylvestrov, V. (2011). *Dochekatysia muzyky. Leksii-besidy. Za materialamy zustrichei orhanizovanykh S. Piliutykovym [To wait for the music. Lectures-dialogues. According to the materials of the meetings organized by S. Piliutikov]*. Kyiv: Duh i Litera, 368 [in Ukrainian].
14. Sylvestrov, V. (2012). *ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ. Vstrechi s Valentinom Sil'vestrovym [ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ. Dialogues with Valentyn Sylvestrov]*. Kyiv: Duh i Litera, 408 [in Russian].
15. Sul'dina, S. Bagateli Valentina Sil'vestrova i dzen-buddizm [Bagatelles of Valentyn Sylvestrov and Zen Buddhism]. Retrieved from: <http://glierinstitute.org/ukr/digests/041/18.pdf>.
16. Filonenko, A. (2018). *Prisutstvie Drugogo i blagodarnost': kontury evharisticheskoy antropologii [The Presence of the Other and Gratitude:*

- The Contours of Eucharistic Anthropology.*] Kharkov: Publisher Alexander Savchuk, 392 [in Russian].
17. Furdyi, Yu. V. (2015). Bagatel' v tvorchestve V. Sil'vestrova [Bagatelle in the creativity of V. Sylvestrov]. *Art history: theory, history, practice. Scientific and practical journal*, 3, 64–69 [in Russian].
 18. Furdyi, Yu. (2018). Zhanrova paradyhma fortepiannoi bahateli u tvorchosti L. Betkhovena [The genre paradigm of the piano bagatelle in the works of L. Beethoven]. *International Journal: Cultural Studies. Philology. Musicology*, 1 (10), 239–243 [in Ukrainian].
 19. Furdyi Yu. (2018). Istoryko-teoretychni peredumovy doslidzhennia zhanru bahateli v muzytsi [Historical and theoretical background for the study of the genre of bagatelle in music]. *Actual problems of art history, theory and practice of art culture*, XXXX, 442–448 [in Ukrainian].
 20. Furdyi, Yu. V. (2018). *Rytmolohichni aspekty zhanrovoi evoliutsii fortepiannoi bahateli* [The rhythmological aspects of the genre evolution of the piano bagatelle]. (Candidate's thesis). Odesa: The Odessa National A. V. Nezhdanova Academy of Music [in Ukrainian].
 21. Cherniavska, M. S. (2000). Bahateli Betkhovena. Stanovlennia zhanru [Bagatelles of Beethoven. Formation of the genre]. *Culture of Ukraine*, 7, 175–185 [in Ukrainian].
 22. Shabanova, Yu. A. (2017). *Filosofiya i muzyka: mesto vstrechi – chelovek* [Philosophy and music: the meeting place is man.]. Dnepr: LIRA, 172 [in Russian].
 23. Antokoletz, E. The Musical Language of Bartók's 14 Bagatelles for Piano. Retrieved from: <http://www.jstor.org/stable/945644> [in English].
 24. Eremiášová, M. (2011). *Fourteen Bagatelles for piano op. 6: No. I, III, IV, V, VI, VIII, and XI*. (Extended abstract of Doctor's thesis). New York: Department of Composition Eastman School of Music. University of Rochester, 48 [in English].
 25. Sallis, Fr. La transformation d'un heritage: Bagatelle op. 6 no 2 de Bela Bartok et Invencio (1948) pour piano de Gyorgy Ligeti. Retrieved from: <http://www.jstor.org/stable/946920> [in French].
 26. Sylvestrov V. (Talk show). Fleeting Melodies. Bogdana Pivnenko, 2013. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=ir-j8F3wsIE> [in Russian with English subtitles].